

НЕОФЕМИНАТИВИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК – ФАКТОРИ ЗА ПОЯВАТА ИМ

Abstract: Since 1989, the Bulgarian language has seen a sharp increase in the number of nouns denoting persons of female gender. New terms have been introduced for some referents, new professions, roles, and domains of activity have come into being, and women have entered these as well as already existing professions and domains. The article describes the potential of the Bulgarian morphological system in realizing the language's in-built opposition of gender.

Keywords: lexicology, neology, nouns designing persons of female gender

Емблематичната 1989 г. сложи началото на нов етап от развитието на езика ни, проявяващ се на лексикално равнище с появата на стотици нови думи.¹

Подобни периоди са характеризирани като своеобразни „взривове“ в историята на езика, на речниковия му състав (Сороколетов 1978: 11). Бурното навлизане на нови думи през последните 25 години е присъщо и за другите славянски езици, поради което то метафорично е определено в изследвания като „неологичен бум“ и „иновационна експлозия“ (Благоева 2013а: 277). И понеже най-голям дял сред новата лексика заема тази, която е продукт на словопроизводството, словообразуването е квалифицирано като лавинообразно по характер (Скляревска 2002).

Най-голямата част от новите думи в езика ни са съществителни имена. Сред тях значителен дял имат съществителните имена за лица, което е обусловено от антропоцентричния характер на езика. Тук попадат и имената, назоваващи лица жени. Тази група съществителни във всички славянски езици е определена като „магистрален номинационен поток, активно попълващ се с нова лексика“ (Нещименко 2012: 15). В българския език увеличеното словопроизводство на феминативи е една от основните и трайни тенденции в него, което е отбелязано още в началото на процеса, т.е. в края на XX век (Аврамова 1997; Аврамова 1998).

От теорията и историята на езика е известно, че „във всеки момент от времето в нейния [на езиковата система – бел. моя, В. С.] състав могат да

---

¹ В РНДБЕ 2010, отразяващ само утвърдените в езика ни лексикални иновации до издаването на речника, са включени над 5000 единици, от които 4300 са новите думи, заети или създадени на българска почва, около 700 – новите значения на съществуващи в езика ни думи, а приблизително 750 са новите поликомпонентни единици – терминологични съчетания и фразеологизми.

навлизат нови единици, когато възниква необходимост от такива единици“ (Караулов 1976: 69). От какво е породена тази необходимост днес?

Промените в общественно-политическата, икономическата, техническата и технологичната, културната, научната и в битовата сфера, в идеологията, вероизповеданията и в ценностната система създадоха необходимост, от една страна, от назоваване на всичко ново в живота ни, а от друга – от преосмисляне на старото и от преценка, оценка на новото, тъй като „номинационната функция на езика изисква той да реагира на измененията в обществото, да предоставя средства за назоваване на новопоявили се или новоосъзнати факти и явления от действителността“ (Радева 2004: 24). Така връзката на номинацията с измененията както в действителността, така и в човешкото мислене и световъзприятие е причината за неологизацията днес: „Всяко изменение във външния и вътрешния свят на субекта поражда съответната лексикална иновация“ (Зидарова 2006: 253). Както посочва Д. Благоева: „В ракурса на когнитивната лингвистика неологичната номинация се разглежда като средство за обективизиране на ново колективно знание за настъпилите промени в извънезиковата действителност, в господстващите обществени нагласи и ценностни ориентири“ (Благоева 2013б: 126).

Това, макар и по отношение на най-древните от всички имена – имената за лица, посочва и Е. Дьомина: изменяният се свят и самият човек – с неговия непрекъснат процес на самоанализ и на анализ на света – са причината за еволюцията на тези имена (Дьомина 2004).

Поради това по-голямата част от новите думи изпълняват номинативна функция и представляват чисто номинативни единици, като назовават новите реалии и явления, а по-малобройната част от тях служат за стилистично или оценъчно преименуване и изразяване и са експресивни, квалификативни единици. Същите функции имат и новите значения на съществуващи лексеми. Всичко това обуславя наличието на голямото число съществителни имена сред новата лексика.

Отчетлива роля в процеса на обновлението на лексиката ни през разглеждания период изигра и „медийната революция“ (Знеполски 1997) с нахлуването на разговорността или нейната имитация в журналистическия език.

Като се има предвид, първо, сходството по семантика между феминативите и техните корелативни мъжкородови съществителни имена, от които са производни², и второ, зачестилата, поне в медиите³, маскулинизация, логично

---

² Корелативните съществителните имена в мъжки и в женски род се различават (в повечето случаи) в семантично отношение само по семата ‘жена’, присъстваща в женскородовото име, докато останалата семантична информация между двата вида съществителни е еднаква.

³ В дисертационен труд, базиран върху 2000 текста от съвременни таблоиди, е установено, че в тях маскулинизираните примери са 54%, а немаскулинизираните – 46% (Пройкова-Али 2007, цит. по Стоянова, Трайкова 2010).

е да се постави въпросът защо се появиха стотиците нови феминални названия и защо броят им постоянно расте. Мотивираността им в езика не е едностранна. Както и в други случаи, така и тук, е валидна „двустранната зависимост на езиковото развитие от външни и вътрешноезикови фактори“ (Мурдаров 1983: 6). Несъмнено е влиянието на екстралингвистичните фактори. Въздействието им върху наблюдаваните процеси във феминалната лексика както в миналото, така и днес (при това не само в нашия език) е изтъквано от всички изследователи. Навлизането на жените в много нови (изобщо или специално за жените) професионални и социални сфери доведе до появата на лексика от разглеждания тип. Стотици имена, голяма част от които са професионални названия, като *банкерка, дилърка, брокерка, дистрибуторка, акционерка, инвеститорка, мениджърка, приватизаторка, логистичка, макроикономистка, микроикономистка, компютърджийка, софтуеристка, админка, имплантоложка, вирусоложка, акупунктуристка, апитерапевтка, антроположка, богословка, теоложка, евроминистърка, ексдепутатка, омбудсманка, парламентаристка, антиглобалистка, антинатовка, атлантическа, бесепарка, седесарка, ендесевейка, нововремка, атакаджийка, атакистка, герберка, интернавтка, интернетка, форумка, форумджийка, блогърка, чатаджийка, чатърка, нетохоличка, моделка, фотомоделка, букерка* и др. се създадоха именно в резултат на екстралингвистично влияние.

Промяната в мисленето и световъзприятието на човека са причина за появата на немалко феминативи с оценъчна или експресивна функция като *мутреса, небрежарка, костюмарка, въздухарка, неформалка, помиярка, гелка, перхидролка, безработничка, безпаричница, безхаберничка, събка-нячка, задръстенячка, заплеска, свежарка, терминаторка*.

Част от неофеминативите се появяват в резултат на преназоваване (поради различни причини) на съответния референт. Такива са имена като *фенка, тийнейджърка, тийнка, ромка, смугла, афроамериканка, афробразилка, боска, пубертетка* и др. Тук попадат и имена като *министърка, професорка, съдийка, нотариуска, следователка, рецепционистка, оскаристка, президентша* и под. и редица други, за назоваването на чиито референти – поради езиковата традиция или книжовната норма – преди са били използвани маскулинизирани съществителни или пък словосъчетания.

Примерът у В. Бонджолова (2007) „*Живеем си щастливо балони, балонки и балонеси, и балончета...*“ показва, че при олицетворение също се използват такива съществителни.

Важно е да се подчертае, че за „реализацията“ на посочените фактори за неимоверното нарастване на групата на феминалните названия има съществена вътрешноезикова предпоставка. В граматиката и изследванията е посочвано, че добре развитата словообразователна система на българския език позволява образуването на корелативни женскородови съществителни имена от почти всички мъжкородови имена за лица. Новите имена се създават по установените словообразователни модели или като отклонение от тях, чрез трансфор-

мации. Важно е да се отбележи, че именно чрез иновациите в словообразуването на феминативи днес се преодоляват съществувалите (по една или друга причина) „блокировки“ за създаването на феминална лексика.⁴ Примери като *президентка, премиерка, министърка, депутатка, магистратка, прокурорка, консулка, ефрейторка, офицерка, сержантка, кадетка, рейнджърка, войничка, подполковничка, лейтенантка, подводничарка, гвардейка, курсантка, военнослужеща, новобранка, ученка, доайенка, мазохистка, цензорка, церберка, аутсайдерка, донжуанка, шуробаджаначка, педерасткиня, гейка* показват и доказват, че днес не съществуват каквито и да е ограничения (формални или семантични) в разглеждания словообразователен процес. Така практически от всяко мъжкородово име за лице е възможно образуването на женскородово съответствие.

Нещо повече – производни феминативи днес се създават и не само от основа на мъжкородово име за лице. Такива са имена като: 1. *сексапилка, гелка, перхидролка, силиконка, лайфка, адреналинка*⁵ или *пилонджийка, ключекчийка*⁶, *оверложка*, образувани от име за нелице; 2. *мутреса, рачка, скорпионка, водолейка, козирожка, овенка, телкиня, помиярка*, образувани от име, което назовава лице мъж не пряко, а в резултат на вторична номинация; 3. *миска, бизнесуомънка, фронтуомънка*, образувани от женскородово име за лице жена; 4. *джуджескиня*, образувано от име в ср.р.; 5. *електоратка*, образувано от събирателно име.

Богатият „инвентарен“ материал обуславя и появата на синонимни (макар в повечето случаи оказионални) деривати. Такива са *безхаберница* и *безхаберничка* и под., образувани с наставките *-иц(а)* и *-ичк(а)*, както и *олигархка* и *олигархкиня*, *бойкиня* и *боецеса*, *пилотка* и *пилотеса*, *вождка* и *вождеса*, *таласъмка* и *таласъмеса*, *елфка*, *елфа*, *елфиня*, *елфица*, производни съответно от *олигарх*, *боец*, *пилот*, *вожд*, *таласъм* и *елф* с различни женскородови наставки.

Ресурсите на нашата словообразователна система обаче са само средството, чрез което се реализира една възможност, чиито корени са по-дълбоки. Е. Кубрякова изтъква, че „цялото словообразуване служи за естествена категоризация на света“ (Кубрякова 1999: 35). Следователно има и още една вътрешноезикова причина за разглежданото явление и тя засяга неговата когнитивна страна. В. Радева отбелязва, че „чрез езика човек изразява своето възприятие за света, основано на познавателните му способности, култура, натрупан опит, дава езиков израз на осъзнатите опозиции, които от-

⁴ Повече по този въпрос – вж. Сумрова 2011.

⁵ Заради референта на такива съществителни имена може да се предположи, че мъжкородовите корелативни имена са вторични по отношение на женскородовите, а не обратното.

⁶ Имена като *пилонджийка* и *ключекчийка* са образувани директно от предметно съществително име, а не от мъжкородово име, като се наблюдава прескачане на словообразователна фаза (стъпка). Ако се среща мъжкородово име в тези, макар и редки случаи, е посочено, че то се образува чрез десуфиксация (Аврамова 1997; Стоичкова 2005).

разяват съществуващи в извънезиковия свят връзки и отношения: *свой:чужд, стар:млад, добър:лош, мъжки:женски* и проч.“ (Радева 2004: 27). „Фиксацията на родово-половата противопоставеност е органичен компонент на мировъзприятието на човека, негов естествен стремеж към систематизация на окръжаващите го реалии“, пише Г. Нещименко (2012: 15). Тази постановка, отнесена към българския език, означава, че чрез феминативите многообразието на света се пречупва през българското езиково мислене, а родовата парадигма за носителите на езика е своеобразен идеален еталон (Стоичкова 2003: 141, 142). Това е именно причината, поради която, първо, в езика ни съществителните имена за лица жени са многобройна група, при това – непрекъснато попълваща се, второ, в детската реч така отчетливо присъства полово-родовата диференциация, и трето, възниква нужда и се наблюдават феминални лексеми като родови корелати не само при имената за лица от мъжки пол, но и при имената на животни и на свръхестествени и под. същества, каквито са напр. „екзотичните“ лексеми в прякото им значение като *динозавърка, кокерка, жирафка, крокодилка, великанка, тролка, елфка, ботка* (софтуерен робот от женски пол, използван в компютърни игри) и под.

Още нещо във връзка с изтъкнатата причина с когнитивен характер. Докато в част от другите славянски (аз бих добавила – и неславянски) езици протича процес на форсирана феминизация на маскулоцентричния по своята природа език под влияние на феминизма (Архангелска 2013), за българския език подобна причина за увеличеното производство на феминативи не е валидна именно поради заложеното в природата на езика ни противопоставяне по пол, изразявано словообразователно и „подкрепяно“ по такъв начин.

За мене (както и за други езиковеди) извън всяко съмнение е фактът, че стилистично неутралното конкретно назоваване на лице жена е със съществително име в ж.р. (а не с маскулинизирано име или със словосъчетание от типа жена + мъжкородово име за лице). Това доказва необходимостта от тези лексеми, която е обусловена от посочените по-горе фактори. Затова създаването на феминативи в езика ни ще продължава и групата им ще нараства, което е свързано и с езиковата традиция лицата жени да бъдат назовавани с отделна лексема в женски род, независимо от наличието на мъжкородова лексема със същата семантика.

Стотиците неофеминативи в речевата ни практика са факт. Безспорно част от тях са (или бяха) неологизми⁷, а друга част са оказинализми. Като се

⁷ Според хронологичната рамка за неологизъм се смята дума, която съществува и се употребява по-малко от 20 години (Бояджиев и др. 1998). Така редица лексеми като *президентка, вицепрезидентка, премиерка, министърка, експрезидентка* и под., *президентиша* и някои от подобните, *бодигардка, банкерка, дилърка, мениджърка, акционерка, дистрибуторка, стриптийзърка, омбудсманка, рокаджийка, фолкаджийка, бесепарка, дисидентка* и др. вече не са неологизми, а са част от речниковата система на езика ни. Смятам също, че към нея изцяло ще преминава и непрекъснато растящото множество имена за нови професии, тъй като тези имена имат номинативна функция.

има предвид, че първият по важност критерий за „оценката на лексикалната иновация с оглед на кодификацията, е: съществува ли действителна необходимост от дадената лексема, т.е. има ли в системата „празна клетка“ (Станчева 1992: 91), както и с оглед на изложеното по-горе, може да се каже, че въпрос на време и на преодоляване на езиковата традиция и на езиковия навик на говорещите е да бъдат дозапълнени „празните клетки“ от един продуктивен словообразователен модел. Още повече че това е част от българската езикова систематизация на света.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова 1997:** Аврамова, Цв. За някои тенденции при образуването на нови съществителни имена за лица в българския и чешкия език. – *Съпоставително езикознание*, 1997, № 3, с. 43 – 54.
- Аврамова 1998:** Аврамова, Цв. Наблюдения върху някои словообразователни тенденции в езика на българските медии след 1989 г. – В: *Медиите и езикът им/ни*. София: Ето, 1998, с. 175 – 179.
- Архангелска 2013:** Архангельская, А. Гендерно-чувствителное реформирование славянских языков и задачи лингвозкологии. – *Slavia*, 2013, № 1 – 2, s. 3 – 14.
- Благоева 2013а:** Благоева, Д. Динамика в концептосферата „Общество и политика“ в края на XX и началото на XXI век. – В: *Проблеми на неологията в славянските езици*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2013, с. 277 – 319.
- Благоева 2013б:** Благоева, Д. Подходи при изучаване на новата лексика. – В: *50 години – врата към образованието и прозорец към света*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 125 – 129.
- Бонджолова 2007:** Бонджолова, В. *(Не)съществуващи думи: оказиналното словотворчество*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007.
- Дьомина 2004:** Дёмина, Е. *Новые наименования лиц в современном русском языке*. Автореферат дис. канд. филол. наук. Самара, 2004. (<<http://cheloveknauka.com/v/43612/a/#?page=1>>).
- Зидарова 2006:** Зидарова, В. Динамика и актуални тенденции в съвременната българска лексикална система. – В: *Класика и авангард*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2006, с. 253 – 259. (<<http://georgesg.info/belb/personal/zidarova/dinamika.htm>>).
- Знеполски 1997:** Знеполски, И. *Новата преса и преходът. Трудното реструктуриране на четвъртата власт*. София: Дружество „Гражданин“, 1997.
- Караулов 1976:** Караулов, Ю. *Общая и русская идеография*. Москва: Наука, 1976.
- Кубрякова 1999:** Кубрякова, Е. Проблемы словообразовательной семантики (аффиксы и их роль в формировании словообразовательного значения). – В: *Актуални проблеми на българското словообразуване*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1999, с. 35 – 44.
- Мурдаров 1983:** Мурдаров, Вл. *Съвременни словообразователни процеси*. София: Наука и изкуство, 1983.
- Нещименко 2012:** Нещименко, Г. Парные феминативы в контексте типологической характеристики русского, чешского, польского языков. – In: *Aktualne problemy*

językoznawstwa słowiańskiego. Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2012, s. 15 – 34.

Пройкова-Али 2007: Пройкова-Али, М. *Медийният образ на Другия – лингвистични аспекти*. Дисертация. Шумен, 2007.

Радева 2004: Радева, В. Традиция и иновационност в съвременните словообразователни процеси. – В: *Българистични студии*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 24 – 30.

РНДБЕ 2010: Пернишка, Е., Благоева, Д., Колковска, С. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*. София: Народна култура, 2010.

Бояджиев и др. 1998: Бояджиев, Т., Куцаров, И., Пенчев, Й. *Съвременен български език – фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис*. София: Петър Берон, 1998.

Скляревска 2002: Скляревская, Г. Предисловие к „Толковому словарю русского языка конца XX века. Языковые изменения“ (СПб., 1998). – В: *Современный русский язык. Лексикология, фразеология, лексикография*. Санкт Петербург: СПбГУ, Филологический факультет, 2002, с. 313 – 321.

Сороколетов 1978: Сороколетов, Ф. Лексико-семантическая система и словарь национального языка. – В: *Современность и словари*. Ленинград: Наука, 1978, с. 4 – 19.

Станчева 1992: Станчева, Р. Критерии за оценка на лексикалната правилност (с оглед на кодификаторската практика). – *Български език*, 1992, № 2, с. 91 – 95.

Стоичкова 2003: Стоичкова, Л. *Функционална система на деятелните съществителни имена за лица в българския език*. Велико Търново: Астарта, 2003.

Стоичкова 2005: Стоичкова, Л. Словообразуване и социолингвистика (социална дериватология). – В: *Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2005, с. 483 – 493.

Стоянова, Трайкова 2010: Стоянова, Ю., Трайкова, Л. Феминизъм или сексизъм? Изразяване на пола и родова принадлежност в българския и немския език. – *Език и литература*, 2010, № 3 – 4, с. 44 – 65.

Сумрова 2011: Сумрова, В. Динамика при назоваването на лица жени в съвременния български книжовен език през последното десетилетие на XX век. – В: *Студии по лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2011, с. 99 – 170.